

Steeds vaker blijkt hoe burgers in de verdrukking kunnen raken onder het gewicht van de overheid.
Hoe valt de harde opstelling van de overheid te verklaren en wat valt ertegen te doen?
Hoogleraar socialezekerheidsrecht **Gijsbert Vonk** en Tweede Kamerlid en alumna **Renske Leijten** (SP)
over de menselijke maat in de verzorgingsstaat.

Als de overheid de burger dupeert

DORIEN VRIELING

ANP / ROBIN VAN LONKHUIZEN

ONDERZOEK

WWW.RUG.NL/INBEELD-GVONK

Profiteurs. Zo worden mensen die gebruik maken van een inkomensvoorziening van de overheid als de bijstand en kinderopvangtoeslag vaak gezien, volgens Tweede Kamerlid Renske Leijten. Bijvoorbeeld de vrouw in Wijdemeren die in het nieuws kwam omdat ze de wekelijks van haar moeder gekregen boodschappen, volledig moest terugbetalen aan de bijstand. Leijten: 'Een inlichtingenbureau ging bij haar kijken en zag dat haar boodschappen van Albert Heijn kwamen. Dat kon niet, zeiden ze, want dat kon ze helemaal niet betalen. Dat gaat natuurlijk ontzettend ver.'

'Misbruikmakers'

Hoogleraar socialezekerheidsrecht Gijsbert Vonk is het roerend met haar eens. Het beeld van de 'bijstandstrekker' die profiteert van de verzorgingsstaat terwijl hij of zij eigenlijk zou kunnen werken, ligt

FOTO ANP / JACO KLAMER

Renske Leijten (1979) studeerde Nederlandse Taal en Cultuur aan de RUG en werd tijdens haar studietijd actief voor ROOD, de jongerenafdeling van de SP. Ze koos na haar bachelor in 2004 volledig voor de politiek. Als Tweede Kamerlid voor de SP was ze van 2006 tot 2017 belast met de portefeuille zorg en jeugdzorg en vervolgens met de portefeuille financiën, Europa en de EU. Samen met Pieter Omtzigt (CDA) stelde ze in 2019 de toeslagenaffaire aan de kaak.

FOTO ELMER SPARGAREN

Gijsbert Vonk (1960) studeerde rechten in Amsterdam en Londen. In 1991 promoveerde in Tilburg hij op de coördinatie van bestaansminimumuitkeringen in de Europese Gemeenschap. Tot 2006 was hij hoofd Juridische Zaken van de Sociale Verzekeringsbank. Daarna werd hij hoogleraar socialezekerheidsrecht in Groningen. Ook was hij bijzonder hoogleraar socialezekerheidsrecht aan VU Gemeenschap.

ten grondslag aan het strenge opsporings- en handhavingsbeleid van de overheid. 'De politiek wijst al jaren naar mensen die eigenlijk geen inkomensvoorziening verdienen, de fraudeur bovenaan. Dat begon al halverwege de jaren negentig. Zij werden symbool van al het kwade. Het doel van die focus op "misbruikmakers", is dat je als politicus laat zien dat jouw partij de maatschappij redt,' zegt Vonk. 'De legitimiteit van de verzorgingsstaat staat onder druk. Uit angst dat het draagvlak voor de sociale zekerheid afkalft, laat je zien dat jij een strijder bent voor het goede gebruik van de voorzieningen in die verzorgingsstaat, door fraude enorm uit te vergroten en steeds hogere sancties op te leggen.'

Grote afstand

Die handhaving is gaandeweg een industrie op zich geworden, zegt Vonk. 'Met eigen doelstellingen, eigen rapportagemechanismes, een eigen bestuurlijke dienst.' Hij weet nog hoe het werkte toen hij hoofd juridische zaken was bij de Sociale Verzekeringsbank. 'Mijn ervaring is dat er binnen grote organisaties verschillende colonnes zijn. Handhaving is zo'n colonne. De mensen die voor handhaving werken, opereren grotendeels onafhankelijk van de rest van de organisatie.' Daar komt bij dat er een grote afstand is tussen de politiek en ambtenarij en de burger, zegt Leijten. 'De mensen die beleid bedenken en uitvoeren, staan veel te ver af van de mensen die er afhankelijk van zijn. Ze wonen niet in dezelfde wijk, brengen hun kinderen niet naar dezelfde school. Ik heb me lang afgevraagd: hoe kan het nou dat het toeslagenschandaal zo lang niet gezien is? Nou, omdat deze mensen ook echt niet gezien zijn. Niemand had in de gaten hoe groot het was.' Vonk: 'Maar dat is ook een soort "wir haben es nicht gewusst", want de informatie dat mensen ernstig in de problemen kwamen was er wel.' Vonk doelt onder meer op rapporten uit 2013 en 2016 van de Nationale Ombudsman waaruit bleek dat mensen onterecht van fraude beschuldigd werden. 'Maar er is een verschil tussen iets weten en het internaliseren. Het kwartje viel maar niet.'

Ideale burger

De kloof tussen de 'bestuurlijke elite', zoals Leijten het noemt, en de burger, is één ding. Volgens Vonk speelt er ook nog iets anders: de 'ideologie van de kleine overheid.' Hij legt uit: 'Een kleine overheid is een soort ideaalbeeld geworden: een overheid die zich richt op haar kernfunctie, en, om dat te bereiken, zoveel mogelijk de inzet van de burger vraagt. De ideale burger is mondig, goed opgeleid en gedraagt zich verantwoordelijk. Bij de toeslagen moest de burger bijvoorbeeld

FOTO ANP / ROBIN VAN LONKHUIZEN

Gedupeerde ouders tijdens debat in de Tweede Kamer over de affaire rond kinderopvangtoeslagen.

zelf maar in de gaten houden of hij te veel ontving. De toekenning van de toeslagen moest uitgevoerd worden met zo min mogelijk contact met burgers.' Dat laatste is het gevolg van een verandering van 'street level bureaucracy' naar 'system level bureaucracy', zegt hij. Vroeger waren er 'beslisambtenaren' die veel ruimte hadden om burgers bij te staan en die op 'straatniveau' mensen hielpen. Die zijn er niet meer, het systeem, met al zijn vastomlijnde processen, is leidend geworden.

Sjakies

'Sjakies', noemt Leijten ze, naar de sociaal werker die de volkse familie Flodder in de gelijknamige serie en films begeleidde bij haar intrede in de villabuurt Zonnedaal. Die ambtenaren moeten weer terug, vinden Leijten en Vonk. Leijten: 'Iedereen een eigen Sjakie. Want een van de grootste lessen uit het toeslagenschandaal is dat je veel kunt vervangen, maar niet kunt bezuinigen op mensen. Er zullen altijd mensen vastlopen, en dan moet er iemand zijn die hen onder de arm neemt en het met hen oplost: een Sjakie. Die moet de ruimte hebben tussen de verschillende instanties in, zodat ze echt wat kunnen oplossen.' Organisaties als de Belastingdienst moeten ook fysiek weer beter bereikbaar worden, vindt ze. 'Veel kantoren zijn de afgelopen jaren gesloten, maar je zou gewoon op de fiets naar de Belastingdienst moeten kunnen.' Vonk, droog: 'Ze telefonisch kunnen bereiken is ook al heel wat.'

Meer focus op het voorkomen en op tijd oplossen van problemen is onderdeel van een fundamentele verandering die er moet komen

bij uitvoeringsorganisaties, zegt Vonk. 'Bij die instellingen moet het besef indalen dat het *erbij hoort* beleid te ontwikkelen waarin je vormgeeft aan de menselijke maat. Dat moet een verplichting zijn.'

Hét moment voor verandering

Tot slot: Moet de kinderopvangtoeslag blijven bestaan? Niet in deze vorm, meent Vonk, maar: 'Toeslagen hebben grote toegevoegde waarde. Ze helpen de inkomenskloof tussen arm en rijk te dichten, niet alleen voor niet-werkenden, maar ook voor werkenden die getroffen worden door achterblijvende lonen.' Omdat regelingen als de kinderopvangtoeslag en de AOW voor iedereen zijn, zorgen ze er volgens Vonk voor dat veel mensen achter de verzorgingsstaat staan.

Leijten denkt er anders over. Zij wil 'echt van de toeslagen af', door ze overbodig te maken. 'Mijn partij wil een inkomensafhankelijke zorgpremie, gratis kinderopvang, de huren fors omlaag en het minimumloon flink omhoog. Wij zeggen: niet voor iedereen hetzelfde. Doe kinderbijslag bijvoorbeeld tot inkomens van 85.000 euro en bouw hem vanaf dat punt af. Dat zal iedereen begrijpen; dan houd je miljarden over om wat aan het sociale minimum te doen.'

Hoe dan ook: dit is hét moment voor verandering, daar zijn beiden het over eens. Door het toeslagenschandaal is het maatschappelijke draagvlak voor meer menselijke maat misschien wel groter dan het in lange tijd geweest is, zegt Vonk. 'Dat is bijna een schot voor open doel.'